
Goffredus Tranensis és hatása a magyar jogi kultúra középkori történetére

Bónis Péter*

---

a magyar középkori jog történetét kutatva nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a törvény a mai hatályos joghoz képest viszonylag csekély és alárendelt szerepet játszott a középkori jogforrások között. A kihirdetett és írásbafoglalt törvény mellett sokkal jelentősebb jogforrás volt egyrészt a helyi szokásjog, másfelől pedig az európai *ius commune*, amely az egyetemeken tanított és részben a gyakorlatban is alkalmazott európai jogot jelentette. Ez magába foglalta nemcsak a római jogot, hanem az egyházjogot és a hűbérjogot is.

A római jog és az egyházjog az európai jogtudomány¹ eredményeit közvetítette a magyar jogba. A *ius commune* hatását különféle kéziratok művek jelzik a magyar jog középkori történetében. Bizonyított tény, hogy a *ius commune* munkáit nemcsak a külföldön tanult doktorok forgatták, hanem azok is hozzájutottak, akik nem végeztek külföldön magas szintű jogi tanulmányokat. A hozzájutás módja lehetett vásárlás, öröklés vagy kikölcsönzés. A kölcsönzés egyházi könyvtárainknál már a XIII. században szokásos volt. E tények fényében ma már részben meghaladott a doktorok és praktikusok közötti éles különbségtétel, amint ezt a külföldi jogirodalomban Manlio Bellomo és Kenneth Pennington is hangsúlyozta.² Ehhez hozzávehetjük még a híres glosszátor, Henricus de Segusio, ismertebb nevén Hostiensis megjegyzését, aki szerint a római jogot „*sine principali studio*”, vagyis külföldi tanulmányok végzése nélkül is, pusztán könyvekből is el lehet sajátítani.³ Már a XIII. században is szokás volt tehát jogi ismereteket könyvekből megszerezni (legalábbis alapfokon). Nem igaz tehát az, hogy az ún. praktikusok jogi tudása a *ius commune* befolyásától teljesen független volt.

---

* Egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék.

¹ Zlinszky János: *Werbőczy jogforrástana*. Jogtudományi Közlöny 53. évf. (1993) 375.

² Manlio Bellomo: *L'Europa del diritto comune*, (I Libri di Erice 1), Roma, 1998.; Manlio Bellomo: *The Common Legal Past of Europe*, Washington D. C. 1995.; Manlio Bellomo: *Medioevo edito e inedito I-III* (I Libri di Erice 20), ld. főként II: *Scienza del diritto e società medievale*, Roma, 1998.; Kenneth Pennington: *Learned Law, Droit savant, Gelehrtes Recht. The Tyranny of a Concept*. *Rivista Internazionale di Diritto Comune*, 5. évf. (1994) 205-215

³ Stephan Kuttner: *Papst Honorius III und das Studium des Zivilrechts*. In: *Festschrift für Martin Wolff*, Tübingen 1951, 93.

A praktikusok, vagyis a külföldi jogi képzetség nélküli jogalkalmazók nyilvánvalóan a bevezető, összefoglaló jellegű jogi tankönyveket kedvelték. Ezek között különösen kiemelkedik Goffredus Tranensis *Summa decretalium* című munkája, amely a középkorban hatalmas népszerűségnek örvendett, és a középkori Nyugat-Európa standard jogi kézikönyve volt.

Goffredus a magyar jogi felfogásra közvetlenül és Raymundus Parthenopeus summájának közvetítésével is nagy hatást gyakorolt. Hatása az európai államok joggyakorlatára a kutatások csekély száma miatt ma még alig felmérhető, a fennmaradt példányok nagy száma alapján azonban arra kell következtetnünk, hogy nem volt csekély az a befolyás, amelyet Goffredus munkássága az európai jogfejlődésre kifejtett. E megfontolások alapján, úgy hiszem, érdemes Goffredus Tranensis alakjával és munkásságával alaposabban is foglalkozni.

1. Goffredus Tranensis személye

Goffredus Tranensis vagy Goffredus de Trano, akinek nevét Gaufredusként, Galfridusként is írták, és amely a német Gottfried latinositott változata, az apuliai Trani városában született valószínűleg a XII. század 80-as éveiben. Személyéről igen kevés életrajzi adat maradt fenn, a műveiben található utalásoktól eltekintve a történeti források nagyon csekély tájékoztatást nyújtanak a XIII. század egyik legkedveltebb glosszatoráról.⁴

A Goffredusról rendelkezésre álló biográfiai adatok csekélyisége éles ellentétben áll az általa írott művek ismertségével és elterjedtségével. Summájával nemcsak az egyházi gyakorlatot alakította az egyház központjában és a legtávolabbi egyházmegyékben, hanem sok európai ország törvényhozására, helyi joggyakorlatára is hatott. Azo és a magyar Damasus tanítványaként általában mesterei álláspontjait közvetítette apparátusában, quaestióit pedig Johannes Andreae is idézte a Quaestiones Mercurialesben.

Goffredus Bolognában tanult 1220 körül. A római jogban Azo volt mestere,⁵ akit apparátusában a *dominus meus* megjelöléssel illet, de Hugolinus de Presbyterist és

⁴ Martin Bertram: *Der Dekretalenapparat des Goffredus Tranensis*. Bulletin of Medieval Canon Law, 1. évf. (1971) 79-83.; Peter Herde: *Beiträge zum päpstlichen Kanzlei- und Urkundenwesen im 13. Jahrhundert*, Kallmünz 1967, 21.; Peter-Josef Kessler: *Untersuchungen über die Novellen-Gesetzgebung Papst Innocenz' IV.* Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung, 31. évf. (1942) 214-35.; Peter-Josef Kessler: *Wiener Novellen*. Studia Gratiana, 11. évf. (1967) 98-99.; Stephan Kuttner: *Die Konstitutionen des ersten allgemeinen Konzils von Lyon*. Studia et documenta historiae et iuris 6 (1940) 124-31.; Stephan Kuttner: *Canonisti nel Mezzogiorno: Alcuni profili e riflessioni*. In: *Scuole, diritto e società nel Mezzogiorno medievale d'Italia*, ed. Manlio Bellomo, Catania 1987, II 19-22.; Johann Friedrich von Schulte: *Die Geschichte der Quellen und Literatur des kanonischen Rechts*, I-III, Stuttgart 1875-1880, II 88-91.; Peter Stein: *The source of the Romano-canonical part of Regiam maiestatem*. Scottish Historical Review, 48. évf. (1969) 107-23.; Hermann Zapp: *Goffredus de Trano*. In: *Lexicon des Mittelalters* 4 (1988) 1533-34.

⁵ Johannes Andreae, *Novella* in X. 2.16.5: *ut litependente, c. dilectus* (Venetiis 1505, fol. 74ra): „Goffredo non placet, quod non valuerit hec indulgentia, quod res litigiosa, quia cum hic ageretur de iure decimarum et sic de incorporalibus non habet locum vitium litigiosi per iura authenticarum, licet locum haberet per leges veteres, C. de litig. l. ij: nam dicit authentica de litig. § j. colla. vij. scimus,

a kevésbé ismert Symon Vicentinust is itt hallgatta.⁶ Az egyházi jog területén a magyar származású Damasus Hungarust hallgatta, akit a „*magnus doctor*” jelzővel tüntet ki. Tanulmányait 1227 előtt fejezhette be, mivel ekkor már egy oklevél magisterként említi.⁷

Schulte szerint Bolognában tanított,⁸ bolognai működéséről azonban nincsenek bizonyítékok. Nápolyi tartózkodásának ténye azonban Meijers feltételezése és Kamp kutatásai nyomán immár kétséget kizáróan megerősítést nyert.⁹ 1235-ben már biztosan Nápolyban tartózkodik („*Neapoli commorans*”), nápolyi tevékenységét bizonyítják a Liber Extrához írt apparátusában található utalások is. Nem világos azonban, hogy Nápolyban római jogot vagy egyházzogot adott elő. Meijers szerint csak római jogot tanított,¹⁰ Kantorowicz szerint mindkettőt.¹¹

Goffredus Traniban kanonoki stallummal is bírt, bár kinevezésének pontos idejét nem tudjuk. E tény egyébként nem különös, hiszen a bolognai diákok nem kis része rendelkezett valamilyen egyházi javadalommal. Szülővárosában élvezett nagy tekintélyét bizonyítja, hogy 1226-ban neve az érsekválasztásnál is szóba került, de a választás körüli szabálytalanságok miatt III. Honorius pápa azt érvénytelenítette.¹² 1228. augusztus 23-a előtt az új pápa, IX. Gergely már a *subdiaconus domini Papae* címmel tüntette ki,¹³ ehhez járult nem sokkal később a pápai kápláni cím is, így nevezi magát a Summa előszavában is.¹⁴ A kanonoki stallum mellett nem sok javadalmat tudott felhalmozni. Talán plébánia volt a IV. Ince regiszterében felsorolt két javadalom,¹⁵ ehhez járult még 1240-ben a durhami egyházmegyében a gainfordi javadalom,¹⁶ de a jövedelemnek itt is csak a kétharmadát élvezte.

Gyakorlati tevékenységét egy 1228-ban kelt consilium is jelzi.¹⁷ 1235. május 15-én a pápa megbízásából a domonkos konventet fosztogató nápolyi laikusok ellen jár el, július 16-án pedig a pápa által kiküldött delegált bíró feladatát látta el.¹⁸ 1240-ben már bizonyosan Rómában van, ahol a különösen jelentős „*auditor litterarum contradictarum*” tisztségét töltötte be. E megbízására utal a híres glosszátor, Bonaguida is a *Summa introductoria super officio advocacionis in foro*

---

intelligi rem litigiosam rem mobilem vel immobilem seque moventem de dominio etc: unde sequitur dominum suum Azonem, qui notavit in summa ipsius tituli, id locum non habere in corporalibus.”

⁶ Martin Bertram: Zur Dekretalenapparatur des Goffredus Tranensis. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 83. évf. (2003) 638.

⁷ Petrus Pressutti (ed.): *Regesta Honorii papae III*: Romae 1895, n. 6206.

⁸ Schulte, *Die Geschichte der Quellen*, II 88.

⁹ Norbert Kamp: *Kirche und Monarchie im staufischen Königreich Sizilien*, I-IV, München 1973-82, 555.

¹⁰ Maurits Meyers: *Iuris interpretes saeculi XIII*, curantibus scholaribus Leidensibus duce E. M. Meyers (Septingentesimo anno Studii Neapolitani), Neapoli 1924, XXV-XXVI

¹¹ Ernst Kantorowicz: *Kaiser Friedrich II*, Berlin 1927-1931, II. kötet, 268.

¹² Pressutti, *Regesta*, n. 6206.

¹³ Giovanni Battista Nitto De Rossi-Francesco Nitti di Vito: Le pergamene del duomo di Bari, In: *Codice diplomatico barese*, Trani 1897, I. kötet, n. 96

¹⁴ Goffredus de Trano, *Summa decretalium*, Proemium (Venetiis 1586, fol. 1ra)

¹⁵ Elie Bénger: *Les registres d'Innocent IV*, Paris 1884, n. 1309

¹⁶ Lucien Auvray: *Les registres de Grégoire IX*, Paris 1908-1910, n. 5250.

¹⁷ Kamp, *Kirche und Monarchie*, 633.

¹⁸ Kamp, *Kirche und Monarchie*, 272, 556.

ecclesiastico című művében,¹⁹ amikor Johannes Andreae tudósításával²⁰ egyezően Goffredus és az alkancellár ellentétéről számol be. Bonaguida és Johannes Andreae tudósítását Diplovatatus is átvette Goffredus életrajzába.²¹

1240-től tehát Goffredus a római kúriában teljesít szolgálatot. Peter Herde feltételezése szerint valószínű, hogy a „*studium curiae*”-ben az ugyancsak Nápolyból Rómába érkező Bernardo Caracciolihoz hasonlóan római jogot tanított, ahogyan röviddel ezelőtt a híres glosszátor, Roffredus Beneventanus is.²² Roffredus utalásaiból tudjuk, hogy a kúriában szervezett iskolát kúriai tisztviselők is látogatták, hogy jogi ismereteiket fejlesszék. Az előadásokat esténként tartották, hogy a napi teendők ellátása után ők is résztvehessenek az oktatásban. Goffredus ehelyütt való működésére utalhat, hogy ekkor készítette el mindkét főművét, amelyben a didaktikai és gyakorlati jelleg erősen kihangsúlyozódik.

A szintén Azo-tanítvány, az egykori iskolatárs és barát, IV. Ince (Sinibaldus Fliscus) megválasztásával, Goffredus karrierje is kedvezően alakul. 1244. május 28-án megkapja tőle a bíborosi méltóságot. Diakónus bíborosként diakóniája a Szt. Hadrián volt.

Matthaeus Parisiensis szerint „non erat aliquis domino papae alius specialior vel utilior vel scientia et moribus clarior.”²³ A pápa igénybe is vette szolgálatait, főként a IV. lyoni zsinat előkészítésében. Oklevelekből tudjuk, hogy a zsinatra igyekvő pápát Rómából Sutriba kíséri,²⁴ majd a Genovába tartó egyházfőtől elválva 6 bíboros kíséretében a szárazföldön halad tovább Lyon felé. Bresciában is látogatást tett, aláírása a S. Gulia apácakolostor Liber memorialisában megtekinthető. November 12-én csatlakozott ismét a pápához Susában és vele együtt folytatta az utat Lyonba, ahová a kúria 1244. december 2-án érkezett meg.

Goffredus a lyoni zsinat előkészítésében tevékeny szerepet vállalt a pápa, IV. Ince oldalán. Kuttner szerint a lyoni zsinatra elkészített nyolc pápai konstitúciónak nemcsak a glossza-apparátusa, hanem a megszerkesztése is Goffredus műve.²⁵ Goffredus azonban még a lyoni zsinat megkezdése előtt, 1245. április 11-én

¹⁹ Agathon Wunderlich: *Anecdota quae ad processum civilem spectant*, Göttingen, 1841, 341.: „Et cum essem advocatus in causa cujusdam Senensis, littere per vicecancellarium dilaniate fuerunt, licet dominus Goffredus, qui tunc erat auditor contradictarum se opposuisset dicens quod transire debebant.”

²⁰ Johannes Andreae, *Additio in Speculum iudiciale*, II.4: *de appell.* § *in quibus*, v. *de dilat.* (Lugduni 1566, fol. 15rb): „Dixi quod Bonaguida glos. fert propter brevem terminum non peremptorium Curiam non dare litteras appellanti...Et dicit literam iam super hoc factam vidit per vicecancellarium dilaniari. Dicit tamen quod Gof. tunc auditor contradictarum resistebat.”

²¹ Thomasius Diplovatatus: *Liber de claris iurisconsultis*. Studia Gratiana, 10. évf. (1968) 127.: „Et dicit Bonaguida Aretinus in summa advocatorum penultima rubricella, ut refert Iohannes Andreae in additione speculatoris in tit. de appellatione in § in quibus autem casibus v. et curia, quod ipse vidit in curia vicecancellarium dilaniari quasdam literas et quod Goffredus tunc auditor resistebat.”

²² Peter Herde: *Beiträge zum päpstlichen Kanzlei- und Urkundenwesen im 13. Jahrhundert*, Kallmünz 1967, 21. Herde feltételezésére egyértelmű bizonyíték nincs. A *studium curiae*-ről ld. Bellomo, *Medioevo edito*, I. kötet, 115.

²³ Henry Richards Luard (ed.): *Matthaei Parisiensis Chronica Maiora*, in: *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores*, vol. 57/4: London 1877, 415.

²⁴ August Potthast: *Regesta pontificum Romanorum inde ab anno post Christum natum MCXCVIII ad annum MCCCIV*, Berolini 1874-1875, vol. I-II: nr. 11416b.

²⁵ Kuttner: *Die Konstitutionen*, i. m. 124-31.

meghalt. A Traniban található két javadalmát rokona, egy bizonyos Prasianus clericus örökölte, a gainfordi javadalmát pedig a pápa egyik rokona kapta meg.

2. Goffredus glossza-apparátusa

A Liber Extrához írt glossza-apparátus a summa mellett Goffredus Tranensis egyik fő művének tekinthető. A máig kiadatlan mű (a töredékeket nem számítva) összesen tíz kéziratban maradt fenn, amelyek közül hat a szöveget marginális glosszaformában, 4 kézirat pedig önálló formában, vagyis a Liber Extra szövege nélkül tartalmazza, természetesen ez utóbbi esetben is megjelölve a Liber Extrának azt a szavát vagy szavait, amelyekhez az adott glossza kapcsolódik.²⁶

A glossza-apparátus Goffredus rövid bevezetőjével (*Proemium*) kezdődik. E bevezetés lényegében a már Irneriusnál is ismert *Materia* műfajába tartozik, amint ezt a műfajra jellemző kulcsszavak használata is mutatja (*intentio, materia, utilitas, modus agendi* stb.). A Goffredus által szerkesztett előszónak, amely szövegében különbözik a summa előszavától, feladata az, hogy a Liber Extra célját, szerkezetét bemutassa. Némely kéziratokban ez a bevezetés hiányzik.

Az előszó után Goffredus IX. Gergelynek a törvénykönyvet kihirdető *Rex pacificus* bulláját glosszálja, majd pedig a Liber Extra fejezetei következnek. Egyes dekretalistáktól eltérően és talán Tancredust követve, aki e célját apparátusának előszavában kifejezetten deklarálta, Goffredus a glosszák szerzőit mindig pontosan megjelöli. A saját glosszái a *G.*, *Go.*, vagy *Gof.* rövidítést viselik, más glosszátoroknál pedig a bevett jelzéseket alkalmazza. A glosszátorok közül Goffredus legistákat, dekretistákat, leggyakrabban pedig dekretalistákat idéz. A legisták közül főként Azo, Johannes Bassianus, Hugolinus és Aldricus neve tűnik fel. Eltérő vélemények esetén legtöbbször mestere, Azo álláspontját helyesli, és ezzel az Azo–Johannes Bassianus–Bulgarus irányzathoz csatlakozik. A dekretisták közül leggyakrabban Huguccio, Bazianus és Melendus szerepelnek. A dekretalistákat idézi a legsűrűbben. Damasus Hungarust mindig nagy tisztelettel említi, véleménykülönbségek esetén gyakran őt követi. Feltűnnek még Alanus Anglicus, Laurentius Hispanus, Johannes Galensis, Vincentius Hispanus, Johannes Theutonicus, Tancredus, és Johannes de Albenga nevei. Az általa használt legfrissebb forrás Vincentius Hispanus Liber Extrához írt apparátusa volt.

Mivel a summa már említi az apparátust, ezért ez utóbbi megelőzi a summát, amely 1243 körül íródott. Nem tudjuk, hogy Goffredus mikor kezdte el az apparátus megírását. A gyakran feltűnő nápolyi utalások azt valószínűsítik, hogy egyes részeket Nápolyban írt. Mindenképpen bizonyos azonban, hogy az apparátust már a római kúriában fejezte be, mivel erre több glossza is utal (pl. a *Hic in curia* szavakkal). Elég terjedelmes, ugyanakkor kiválóan megszerkesztett és a glosszátorirodalom eredményeire való utalásokban bővelkedő műről van szó, amely azokat a kiváló tulajdonságokat mutatja, amelyek summáját is annyira kedvelt kézikönyvvé tették.

²⁶ Bertram: *Der Dekretalenapparat des Goffredus Tranensis*, i.m. 79-83.

3. A summa decretalium

A több mint 280 ma is fennmaradt kéziratával a középkori Európa legkedveltebb jogi kézikönyve Goffredus Tranensis summája volt, amelyet Magyarországon is előszeretettel használtak. A *Summa super titulis decretalium* a Liber Extra címeihez igazodva viszonylag rövid terjedelemben kifejtette és magyarázta a korabeli egyházjog és római jog rendszerét. Nemcsak egyházjogi kézikönyv volt tehát, hanem elsősorban római jogi kompendiumként aratott elismerést.

A mű egy előszóval (*Proemium*) kezdődik, amely előadja a szerző célját és a munka keletkezési körülményeit. Szavai szerint a művet tanítványai és a római kúria tisztviselőinek kérésére írta, hogy a glosszák és magyarázatok sokaságában eligazodjanak. Célja az, hogy egyértelmű, rövid és megbízható kézikönyvet adjon nemcsak a jog tanulóinak, hanem a gyakorlati szakembereknek is. Goffredus summájának bevezetése tudatosan Azo summájának az előszavát utánozza, szóhasználatában és kifejezőkészletében is mesterének munkájára utal, amely már akkor is széles elterjedtségnek örvendett. Azo célja szintén az volt, hogy egyértelmű útmutatást adjon jogtanulók és a gyakorlat számára egyaránt. Tanítványai, Accursius és Goffredus ugyanezt a célt követik, összefoglalják a glosszatoriskola immár több mint egy évszázados eredményeit, az általuk írt művek ezért annyira közkedveltek.

A munka átláthatóságához és használhatóságához az is hozzájárult, hogy Goffredus a szokásos skolasztikus módszert követte a joganyag bemutatásakor. Művében az egyes címek a következőképpen épülnek fel. A *continuatio titulorum* az egyes címek élén az előző címhez való kapcsolódást jelzi. A *summatio tituli* után, a cím első részében található a tárgyalt jogintézmény *definíciója*. Ezután legtöbbször a *distinkció* módszeréhez folyamodik és a fogalom egyes altípusait jellemzi. Esetenként *notabiliákat* gyűjt, majd összefoglalja mondanivalóját (*summarium*).

Goffredus summája szerkezetének szemléletesebb bemutatása céljából vegyük példaként a következő szemelvényeket a *De pignoribus* (X. 3.20) címből. Az összehasonlítás kedvéért a második oszlopban Raymundus Parthenopeus summájának III.6 címéből közöljük a párhuzamos szöveghelyeket.

Goffredus summájában mindegyik cimben a *continuationes titulorum* van az élén:

Goffredus de Trano, *Summa decretalium*, in X. 3.20., de pignoribus (Venetiis 1586, fol. 131va-132va)

Summa legum Raymundi Parthenopei III. 6., De pignoribus (ed. Alexander Gál, 1926, II 434-439.)

Post praedictas alienationis species, consequenter de pignoribus annectamus. Videamus igitur

Sed quia mencio facta est in obligacione crediti de pignore, igitur videndum est de pignoribus, juxta quod nota:

A *summatio tituli* tömören bemutatja a cím tárgyalandó témáit:

quid sit pignus. Unde dicatur. Qualiter pignoris obligatio contrahatur. Quae res pignori obligari possit. Ad quid dator, ad quid acceptator pignoris teneatur.

Quid sit pignus et unde dicatur, qualiter pignoris obligatio contrahatur et quotuplex sit pignus, quae res obligari pignori possint et quae non, ad quid dator, ad quid acceptor pignoris teneatur, quamdiu debeat servari pignus.

A *summatio tituli* után Goffredus a zálog (pignus) fogalmát adja meg (*definitio*):

Pignus est res obligata pro debito quod ad securitatem fit creditoris, quia tutius est pignori incumbere, quam in personam agere, ut Institu. de obligatio quae ex delic. nascuntur, § furti (I. 4.1.3).

De primo pignus est res obligata pro debito ad securitatem creditoris.

A *definitiót* a középkorban szokásos etimológiai magyarázat követi, amely a *Digesta* (D. 50.16.238.2) származtatását veszi alapul:

Dicitur autem pignus res proprie mobilis pignori obligata et tradita a pugno, seu quasi a pugno vel manu tradita, ut ff. de verb. sign. l. plures, § pignus, in princ. (D. 50.16.238.2), tamen in re immobili traditione rei pignoris obligatio contrahit, et pignoratitia actio nascitur. Ubi autem res non transit in creditore, dicitur hypotheca, ut ff. de pig act. l. si rem § proprie (D. 13.7.9.2), sed quantum ad hypothecariam actionem nihil refert inter pignus et hypothecam, sono enim tantum differunt, ut ff. eo. ti. l. res hypothecae, § inter pignus (D. 20.1.5.1) et Inst. de actioni. § inter pignus (I. 4.6.7).

Dicitur autem pignus res mobilis alicui pignori obligata et a pugno, id est manu tradita.

Az etimológiai magyarázat után következnek a különböző szempontokat követő distinkciók:

Item contrahitur pignus duobus modis, tacite vel expresse.

Tacite, ut in rebus ministri, quae tacite intelliguntur obligate ecclesiae pro administratione rerum, ar. 13 q. 2. c. illud. Sic dona mariti tacite obligantur, ut C. in quibus causis pig. tac. con. 1 et 2 (C. 8.14.1-2). Sic et bona tutoris tacite obligantur pupillar ut C. in quibus can. pig. taci. con. l. si mater (C. 8.14.6) et ff. eo. tit l. ultim. (D. 20.2.10). Sic bona conductoris invecata et illata tacite pro pensionibus obligantur, ut ff. in quibus causis pign. tacite con. l. si non inducta (D. 20.2.7.1) et l. ult. et ff. eo. titu l. ex differentia. (D. 20.2.9).

Pignus contrahitur duobus modis, scilicet expresse et tacite.

Tacite, ut bona mariti sunt tacite obligata uxori pro dote. Item bona tutoris sunt tacite obligata pupillo. Item bona conductoris domus invecata et illata sunt tacite obligata pro pensionibus. Item bona ejus, qui cum fisco contrahit, tacite sunt fisco obligata. Item bona servi jure irrevocati.

A következő distinkció a pignus terjedelme alapján két típust határol el:

Item contrahitur pignus generaliter et specialiter.

Generaliter, ut cum quis omnia bona sua pignori obligavit, quo casu obligata intelliguntur habita et habenda, ut C. quae res pign. oblig. possunt l. vl. (C.8.16.7).

Specialiter obligantur, ut ager, liber, vel equus.

Pignus contrahitur generaliter et specialiter.

Generaliter, ut cum quis omnia bona sua pignori obligavit, quo casu intelliguntur habita et habenda.

Specialiter, ut quando obligatur ager, vinea, equus, tunica pallium et cetera.

A harmadik distinkció a zálog különböző fajtái (pignus conventionale, a pignus pretorium és a pignus iudiciale) között különböztet:

Item triplex est divisio pignoris, quia pignus aliud conventionale, aliud praetorium, aliud iudiciale.

Et nota quod triplex est pignus, aliud convencionale, aliud pretorium et aliud iudiciale.

Conventionale ex ipso facto nomen sumpsit, ut ff. eo. tit. l. 1. (D. 20.2.1).

Convencionale pignus est, quod ex ipso facto nomen sumpsit.

Praetorium constituitur per missionem in possessionem, ut ff. de pig. act. l. est mirum, § sciendum. (D. 13.7.26.1). Est autem praetorium pignus, si fiat ex ea causa, quam praetor fieri iubet; puta ut caveatur pro legatis, vel de damno infecto, vel de opere demoliendo in novo operis nunciacione.

Pretorium pignus (est, quod) constituitur per missionem in possessionem.

Iudiciale pignus est, ut cum iudex iubet mitti in possessionem, vel sententiam diffinitivam executioni mandat, tunc primo capiuntur mobilia, post modum immobilia, demum pervenit ad nomina, ut ff. de re iud. l. a divo Pio (D. 42.1.15.pr.). Aliquando iudiciale dicitur praetorium, et econverso praetorium iudiciale: quia utrumque a iudice constituitur, ut C. de praetr. pign. l. 2. (C. 8.21.2).

Judiciale pignus est, quod per sententiam iudicis obtinetur.

A két summa idézett részeiből nemcsak Goffredus summájának szerkezete, hanem a két summa különbségei is szemléletesen látszanak. Raymundus Parthenopeus elhagyja a más középkori glosszatori művekhez képest Goffredusnál amúgy is ritkábban feltűnő forráshivatkozásokat, és egyúttal a tárgyalás terjedelmét is csökkenti, egyebként azonban a két szöveg szinte szó szerint egyezik. Ugyanaz a jogi tartalom tehát egyszer egy egyházjogi, másszor pedig egy civiljogi műben tűnik fel, ami jól alátámasztja azt a megállapításunkat, hogy Goffredus művét gyakran használták római jogi kompendiumként is tisztán világi célra világi bíróságokon.

Talán gyakorlati jellegéből fakad, hogy Goffredus forrásait a szokásosnál ritkábban jelöli meg. Bár a summa bővelkedik a dekretálisokból és a jusztiniánuszi jogkönyvekből vett idézetekben, a hivatkozott glosszátorok száma viszonylag kevés. Nem bonyolódik bele a különféle eltérő vélemények taglalásába, ezért glosszátorelődeire is viszonylag kevésszer utal. A legisták közül Azóra, Bulgarusra, Johannes Bassianusra, Albericusra, Hugolinusra, Martinusra és Nicolaus Furiosusra

hivatkozik. A dekretisták és dekretalisták közül Huguccio, Laurentius, Johannes Teutonicus, Bazianus, Vincentius, Raymundus de Pennaforte, Tancredus és Damasus tűnik fel.

A summa utalásaiból következtethetünk annak keletkezési idejére. A IX. Gergely pápát követő új pápa személyéről a műben sehol sem tesz említést, ezért arra kell következtetnünk, hogy művét a pápai trón üresedésekor írta, vagyis IX. Gergely pápa halála (1241. november 10.) és IV. Ince pápa megválasztása között (1243. június 25.). Mindenképpen bizonyos azonban, hogy a mű még 1244. május 28. előtt készült, mivel az előszóban magát pápai káplánként említi, de nem beszél bíborosi méltóságáról.

A mű befolyását és elterjedtségét a nagy számú fennmaradt kézirat, a mű átdolgozásai és a *ius propriumra* gyakorolt hatása bizonyítja. Átfogó jellege és viszonylag kis terjedelme közkedvelté tette a kéziratok másolására szakosodott műhelyek előtt, a könyvnyomtatás feltalálásával pedig nyomtatásban is elterjedt, utolsó kiadását 1667-ben készítették. Összesen négy magyarországi példányról van tudomásunk, amelyből egy XIV. századi kéziratot a zágrábi érseki könyvtárban őriznek (Zágráb, Metropolitanska Knjiznica, MR.155=Csapodi I, 2941).²⁷ Goffredus summája Magyarországon először 1277-ben tűnik fel, amikor László esztergomi prépost annak egy példányát Antal mesterre hagyja (Csapodi II, 175 és 203). A XV. század első felében Goffredus summáját Veszprémben említik (Csapodi III, 1003), 1513-ban pedig Lasich Miklós, császári kanonok végrendeletében szerepel (Csapodi III, 2623).

Goffredus magyarországi hatásának azonban nem ezek az egyetlen és legfontosabb bizonyítékai. A Raymundus Parthenopeusnak tulajdonított római jogi summa ugyanis nem más, mint Goffredus summájának római jogi kivonata. A szerző ugyanis elhagyta Goffredus művéből a forráshivatkozásokat, illetőleg a kifejezetten egyházi érdeklődésre számot tartó részeket, és ezeket 3 könyvbe rendezte. Ezt a summát használták a tárnokjogi városok Sopron kivételével.

Goffredus summáját nemcsak Raymundus Parthenopeus, hanem más szerzők is átdolgozták. *Johannes Guidonis de Ancona* az ő művét vette alapul római jogi summájának megalkotásakor.²⁸ A *Summa Astesana* és *Monaldus* népszerű *penitenciális summája*, amelyet tartalmánál fogva inkább jogi summának kellene tekintenünk, szintén az ő művét használták.²⁹ Az egyes nyomtatott kiadásokban Azo és Hostiensis summáinak glosszájaként feltűnő, egy bizonyos *Martinus*nak tulajdonított summából vett széljegyzetek³⁰ szintén az ő művével egyeznek. Még a XV. században is előszeretettel használták, egy prágai jogtanár (Bohuslav)

²⁷ Csapodi Csaba-Csapodiné Gárdonyi Klára: *Bibliotheca Hungarica*. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. Budapest 1988-1993, I-III. kötet. A Csapodinál szereplő de Fano megjelölés helyett de Trano értendő.

²⁸ Martin Bertram: Johannes de Ancona: Ein Jurist des 13. Jahrhunderts in den Kreuzfahrerstaaten, *Bulletin of Medieval Canon Law*, 7. évf. (1977) 49-64.; Norbert Höhl: Johannes de Ancona, in: *Lexikon des Mittelalters* 4 (1990) 555.

²⁹ Georges Michaud-Quantin: *Sommes de casuistique et manuels de confession au moyen âge*, Louvain-Lille-Montreal 1962, 42.

³⁰ Carl Friedrich von Savigny: *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter I-VII*, Heidelberg 1834-1851, V. kötet, 42-44.

átdolgozása³¹ éppen úgy ránk maradt, mint egy 1447-ből származó *Summa accurata*, amelynek felirata szerzőségét egy bizonyos *Johannes Pergemek* tulajdonítja.³²

A nemzeti jogokra gyakorolt hatását egyelőre csak néhány tanulmány tette vizsgálódás tárgyává. Stein bizonyította be, hogy az 1255 körül készült 'Regiam maiestatem' kezdetű skóciai jogkönyv római jogi részeit Goffredus művéből vették át.³³ A skót jogkönyv egyharmadának Goffredus Tranensis, kétharmadának Glanvill *De legibus et consuetudinibus Angliae* című traktátusa volt a forrása.

4. Goffredus Tranensis kisebb művei

Goffredus két jelentősebb művén, a summán és az apparátuson kívül több kisebb alkotást is készített. Az apparátus utalásaiból tudjuk, hogy a *Lectura arborum consanguinitatis et affinitatis* még annak megírása előtt készült, talán még Nápolyban. A rokonsági fokok számítását illusztráló olyan commentumról van szó, amelyet a kéziratok glossza formájában és önálló formában éppen úgy áthagyományoztak, mint az apparátus vagy a summa részeként. Eredeti formájában legalább 4 kézirat őrzi, bővített formájában a Summában (X. 4.14) is megtalálható.

Valószínű, hogy Goffredus quaestio-gyűjteményt is szerkesztett, amint erre maga utal apparátusában. Az összeállítás, amely legalább 24 quaestiót tartalmazott, Johannes Andreae számára is ismert volt, sokszor hivatkozott rájuk híres művében, a Novellában éppen úgy, mint a *Speculum iudicialé*hoz írt additióiban.³⁴

Meijers a firenzei Medici-könyvtárban őrzött Laur. 5. sin. 3 jelzetű kódexben két Digestához (D. 50.1.19; D. 17.2.63) írt glosszáját is felfedezte.³⁵ Meijers szerint valószínű, hogy ezek Goffredus római jogi professzorsága idején keletkeztek, hiszen a kódexben más nápolyi jogtanárok glosszáival is találkozhat a kutató. Benedictus de Ysernia és Martinus de Fano római jogi glosszái is ebben a kötetben kaptak helyet, akik szintén a nápolyi stúdiumon tanítottak római jogot. Az apparátus egyik helyének (X.1.29.35) glosszájával való megegyezés nem szól az ellen, hogy eredetileg azt Goffredus a Digestához készítette, a Goffredus többi

³¹ Schulte, *Die Geschichte*, i.m. II 91.

³² Schulte, *Die Geschichte*, II 285-86.

³³ Stein, *The source of the Romano-canonical part of Regiam maiestatem*, i.m., 107-23.

³⁴ Martin Bertram: Kanonistische Quästionensammlungen von Bartholomäus Brixiensis bis Johannes Andreae, in: *Proceedings of the Seventh International Congress of Medieval Canon Law*, Cambridge 1984, Città del Vaticano 1988, 265-281. Johannes Andreae Bertram szerint a következő quaestiókat említi. Qu. 1.= Johannis Andreae In titulum de regulis iuris novella commentaria (Venetiis 1581, fol. 95vb); qu. 2.= Additio in Speculum iudiciale, tit. de iud. del. § quod (Basileae 1574, fol. 17b); qu. 3.= Novella Reg. Iur. Exceptionem (Venetiis 1581, fol. 21ra); qu. 15.= Novella Reg. Iur. Is qui in ius (Venetiis 1581, fol. 39vb); qu. 20.= Additio in Speculum iudiciale, tit. de iud. del. § excipi (Basileae 1574, fol. 25a); qu. 24= Novella Reg. Iur. Pluralis (Venetiis 1581, fol. 66rb).

³⁵ Maurits Meyers: *Iuris interpretes saeculi XIII*, i.m., 34-54.; Maurits Meijers: *Études d'histoire du droit*, ed. Robert Feenstra-Hermann Fischer, Leyden 1956-1966, I 149-166.

művében megtalálható kifejezett római jogi érdeklődés pedig szintén emellett tanúskodik.

Goffredus tollából származnak a IV. Ince Constitutiones novellae gyűjteményéhez írt apparátus.³⁶ Goffredus IV. Ince nyolc konstitúcióját glosszálta, amelyeket 1245 elején állíthattak össze, végleges formájukban azonban csak a IV. lyoni zsinat után 1245. augusztus 25-én hozták nyilvánosságra azokat. Goffredus a Collectio I Novellarum egy részének első magyarázója, amely Kuttner szerint arra mutat, hogy megalkotásukban is tevékeny szerepet vállalt. Ince novelláinak későbbi kommentátorai az ő glosszáit használták, maga IV. Ince pápa is saját konstitúcióit kommentálva nem kevés glosszát vett át Goffredustól.

5. Következtetések

Goffredus Tranensis summája magyarországi és európai befolyásának tanulmányozása alapján mondhatjuk, hogy bár címe szerint egyházjogi summáról van szó, ennek ellenére elsősorban civiljogi kompendiumként vált közkedveltté. Római jogi kompendiumként is említhetnénk, de helyesebb a *civiljogi kompendium* vagy *glosszátorjogi kompendium* kifejezés használata, mert Goffredus summájában nem az ókori római jog jelenik meg, hanem a bolognai civilista glosszátorok által megfogalmazott, továbbfejlesztett civiljog. A középkori magánjog nem római jog, ahogyan ezt a jogtörténészek között is elterjedt, leegyszerűsítő közvélekedés tévesen sugallja.

Goffredus summájának nagy befolyásáról nemcsak az eredeti kéziratok tanúskodnak, hanem az az átdolgozás is, amely Raymundus Parthenopeus neve alatt maradt fenn *Summa legum* címmel. Ennek a műnek kettős jelentősége van. Egyrészt a magyar tárnoki városokban bizonyíthatóan használták. Másrészt a Tripartitumra is hatott.

A hat tárnoki városban a *Summa legum* kéziratát a városi levéltárban őrizték, és ezen kívül tartalmilag a tárnoki városok magánjogaként említhető *Vetusta iura civitatum tavernicalium* című gyűjteményre is hatott.

A *Summa legum* Raymundi a tárnoki városokban közkedvelt volt, erről számos bizonyítékot lehetne bemutatni. Itt csak arra utalunk, hogy a *Summa legum* bártfai példányának belső címlapján például több feliratot találhatunk, amelyek azonos, de a *summa* másolótól különböző kéztől erednek.³⁷ A belső címlapon van feltüntetve a mű címe: *Summa legum civilium* Raymundi. A cím írásképével megegyező írással van feljegyezve,³⁸ hogy a kézirat kiknél található meg, kiktől lehet megszerezni; ha

³⁶ Kessler: *Untersuchungen über die Novellen-Gesetzgebung Papst Innocenz' IV*, i.m., 214-35; Kessler: *Wiener Novellen*, 98-99; Kuttner, *Die Konstitutionen des ersten allgemeinen Konzils von Lyon*, 124-31;

³⁷ Fényképmásolata: MOL, Diplomatikai Fényképgyűjtemény, Budapest, Df 216264.

³⁸ Ábel Jenő: *A bártfai Szent Egyed templom könyvtárának története*. Budapest, 1885, 168.: „ Ab der her Jos. payer nicht hetth sollich buch, so wirts on Zweifel der her Marcus (Markus Keyl?) haben, ob auch derselbig nit, oder einliczig (?) fust (sunst?) anderswo, so wirt mans finden bim Huller (Haller?) der halts gedruckt hinden bey den Instituta Polonorum, so kauf mans mitt einander, wy wol ichs lieber einliczig woldt haben.”

egyiküknél sem lenne meg, „so wirt mans finden bim Huller der halts gedruckt hinden bey den Instituta Polonorum.” Az ismert krakkói nyomdászról van szó. K. Rebro e bejegyzést idézve kimutatja, hogy a benne felsorolt személyek a XV. század II. felétől szereplő bártfai jegyzők (szindikusok) voltak.³⁹

Valószínű, hogy ezek a bártfai jegyzők látták el a summa szövegét különféle típusú glosszákkal. A gyakori használatot nemcsak az aláhúzások, egyes szavak kiemelése, hanem a notabiliák, a tabuláris distinkciók, és marginális glosszák is tanúsítják. A fol. 101v margóján például a következő glosszát olvashatjuk: „Liberum est domino rei contra furem ciuilliter aut criminaliter agere.” A notabiliák műfajába sorolhatjuk a margóra helyezett figyelemfelhívó jeleket is. A fontosabb mondatokra legtöbbször a margóra írt „no.” rövidítés hívja fel a figyelmet, így például a fol. 101v, fol. 117r, 126r-n. A „nota” rövidítést több helyen egy odarajzolt kéz helyettesíti, így például a fol. 93r, fol. 98r-n. Mindezek bizonyítják, hogy Bártfán, az egyik tárnokjogi városban gyakorlati használatban volt a *Summa legum*. Hasonló bizonyítékok más tárnoki városokban is vannak.

A *Summa legum*, és ezáltal Goffredus summájának a *Tripartitumra* gyakorolt hatása sem elhanyagolható. A *Tripartitum* római-kanonjogi forrásai már a 19. században jogtörténeti kutatások tárgya voltak. Elsőként Tomascsek vetette fel, hogy a *Tripartitum* egyes részei, különösen a Prológus, Raymundus *Summa legum* című munkájából származnak.⁴⁰ Megállapításait meggyőző szövegösszehasonlítással igazolta. A korabeli, nacionalista felhangokkal átitatott magyar jogtörténetírás (Schiller) támadó szándékot vélt kiolvasni Tomascsek tanulmányából, mellyel Werbőczy eredetiségét és tudományos színvonalát vonta volna kétségbe. A lefolytatott jogászegyleti vitának azonban annyi haszna mindenképpen volt, hogy felhívta a figyelmet a *Summa legum* magyarországi elterjedtségére a középkori magyar városokban.⁴¹

A tárnoki városok jogára és a *Tripartitumra* gyakorolt hatása révén láthatjuk, hogy a *Summa legum Raymundi* nagyon jelentős „jogforrása” volt a középkori magyar városi és nem városi jognak. A *Summa legum* azonban egy eredetileg egyházjogi munka, Goffredus Tranensis *Summa decretalium*ának kivonata. Az egyértelműség és a nagyobb szakszerűség kedvéért a magyar jogtörténészek szóhasználatában is be kellene már vezetni a római jognak és a középkori glosszatorjognak (civiljog, legisztika) a megkülönböztetését; a glosszatori civiljog (legisztika) kifejezés alatt a hagyományosan legistáknak tekintett szerzők írásait értve. Így világosabbá válna az a tény, hogy *a középkori magánjog nem római jog,*

³⁹ Karol Rebro: *Summa Legum Raimundi v. metskom práve na Slovensku*, *Sborník filozofickej fakulty Univerzity Komenského* 15 (1961) 155-170.; Karol Rebro: *I manoscritti della Summa Legum Raimundi Parthenopei in Slovacchia*, in: *Atti del Convegno Internazionale di Studi Accursiani*, Bologna, 1963, III. kötet, Milano 1968, 955-980.

⁴⁰ Tomascsek, Johann: *Über eine in Österreich in der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts geschriebene Summa legum und ihr Quellenverhältnisse zu dem Stadtrechte von Wiener-Neustadt und dem Werbőczyschen Tripartitum*, in: *Sitzungsberichte der phil.-hist. Klasse der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien* 105 (1883) 241-328.

⁴¹ Bónis György: *Der Zusammenhang der Summa Legum mit dem Tripartitum*, *Studia Slavica Hungarica* 11 (1965) 373.; Bónis György: *Középkori jogunk elemei*. Budapest, 1972, 237-249.; Bónis György: *Einflüsse des römischen Rechts in Ungarn*, *Ius Romanum Medii Aevi* V.10., Milano, 1964, 71.

és nem csak a legisták foglalkoztak a római joggal, ennél fogva a római jog nem szűkíthető le a legisztikára, a legisták műveire.

Az egyházi jog, főképpen pedig a dekretalisztika is a glosszatori civiljog hordozója, olyannyira, hogy gyakran ugyanaz a római jogi (helyesen: civiljogi) tartalom egyszer egy legista művében, másszor pedig egy dekretalista művében tűnik fel. Nyilván nem mondhatjuk, hogy egyszer egyházjogról, másszor pedig civiljogról (a régi, de téves szóhasználat szerint: római jogról) van szó, hiszen mindkét szöveg szó szerint megegyezik. Ha tehát például egy *summa decretalium* egy ország vagy település jogrendszerére gyakorolt befolyását vizsgáljuk, azt is meg kell néznünk, hogy ez az egyházjogi mű mennyi civiljogi elemet tartalmaz, és hogy az adott területen ennek a summának melyik részeit használták. Egy római jogi (helyesen: civiljogi) elemekben bővelkedő egyházjogi summát ugyanis tisztán a benne megtalálható civiljogi elemek kedvéért *civiljogi kompendiumként* is használhattak és használtak is. Ez főképpen azokban az országokban jellemző, amelyekben a legisták bonyolult művei kevésbé terjedtek el, következésképpen alapvető civiljogi jogintézmények (adásvétel, zálog, kezesség) egyszerű bemutatása iránt fokozott igény mutatkozik, amelyet egy *summa decretalium* (Bernardus Papiensis, Goffredus) megfelelően ki tud elégíteni, mivel kevésbé bonyolult és ennél fogva sokkal érthetőbb, mint például egy *lectura Authenticorum*, amelynek a tanulmányozása nehézkes. Ezeknek az egyházjogi summáknak a szerzői pontosan ennek az igénynek a kielégítésére írták műveiket, minthogy az egyházi bíróságokon feltűnő dologi és kötelmi perek hasonlóképpen tömör és gyakorlati útmutatást igényeltek a nem feltétlenül tanult egyházi bírók számára. Ezeket az összefoglalásokat a városi bíróságokon is jól lehetett használni.
